

Sulhóf József:

Széljegyzetek Szteván Jakovlyevics új regényéhez

Különös és érdekes jelensége a szerb irodalomnak Szteván Jakovlyevics, akinek most jelent meg *Arnyalakok* című hatalmas regénye.

Egyetemi tanár, biológus, számtalan biológiai tankönyv szerzője és szakmunkásságával vált akadémikussá. Mégis, egészen távol biológiától, akadémiai szakállasságtól, tudományos szürkeségtől, író is és nem kisebb jelentőségű, mint a biológiában, hiszen ő írta meg a két-háború-közötti két nagyregényt a szerb irodalomban: A szerb trilógiát és a Nemzedékek őrségváltását. Mind a kettő sajátos kordokumentum, méghozzá ezúttal nemcsak az írói felelősségérzetből eredő hűség révén, hanem azért is, mert valóban dokumentáris anyagot gyűrt regénnyé. A kor körtörténeti okmányaiból gyűjtötte össze anyagát és vékonyka személyi cselekmény köré szöve hiteles adatokat sorakoztat fel: a trilógiában az első világháború viszontagságairól, a szerb hadsereg albániai visszavonulásáról, a szenvedésekről és hanyattatásokról; a Nemzedékek őrségváltásában az ifjúság keserves sorsáról a régi Jugoszláviában, az új nemzedék harcáról, az államrendőrség embertelen, kegyetlen elfojtó küzdelméről és arról, hogy a megoldatlan helyzetből hogyan menekül a haladó ifjúság a spanyolországi harcba, hogy ott ragadjon fegyvert a korhadt, megsemmisülésre szánt régi Jugoszlávia hatalmaskodói ellen.

Két regényén kívül mindössze néhány hosszabb, hasonlóképpen dokumentáris elbeszéléssel jelentkezett az irodalomban a két háború között. Megkísérelték a trilógiával beskatulyázni, hogy riportregény-író, igyekeztek kétségbevonhatatlan értékeit elhallgatni, letagadni és azt a furcsa, nem gondosan átrágott szempontot szögezték neki, hogy a riportregény olcsó téma, mert nem az író véréből született, csak szorgalma szedte össze. Csakhogy éppen a trilógia tartalmaz annyi lírai melegséget, annyi írói feltárulkozást, annyi színt és szépséget, hogy a tétel megbukik vele szemben, mert ez a regény nem riportregény hanem élményregény és írója meg tudja úgy írni, hogy az olvasó számára is élmény legyen. A Nemzedékek őrségváltása azután már felépítésében, hullámszerűségében, vonalvezetésében egészen szabadon értelmezett irodalmi anyag, témáját ugyan kevésbé szorosan fogja egybe, de művészi szerkesztőkészsége segíti a regény megépítésében és csak mondanivalója, a képek fényképészeti hűsége teszi dokumentárisá, kortörténeti okmánnyá. Azzal a különbséggel,

hogy nyoma sincs az okmányok szürke unalmának, olvasmányos, érdekes, figyelmet lekötő írás végig a majd kilencszáz oldalon.

A második világháború előtti utolsó években jelent meg a Nemzedékek Őrségváltása. Azután nagyon, nagyon hosszú szünet következett, nem azért, mert amikor a fegyverek szólnak, hallgat a műzsa, hanem mert ez a háború, ellentétben az első világháborúval, nem termette meg a maga komoly, békéért kiáltó irodalmát de még könnyű műfajú művészetét sem és Szteván Jakovlyevics is csak szögsedrót-kerítések mögül, a hadifogság tespedésén át látta a világot. Utána megint elragadta a tudomány, a tanszéke, az egyetemi rektorság, az újra, szebbé és erősebbé épülő ország művelődésének ezernyi teendője. Csak két év előtt jelent meg A nagy tévedés című háború utáni első regénye. Ha Zola nem írta volna meg az Összeomlást, méltán lehetett volna ez a címe ennek a műnek. Mert Szteván Jakovlyevics ebben a regényében is kortörténetet tárt fel, a régi jugoszlávia összeomlását, azt a néhány napot írja le, amely március 27-ike, a nagy fordulat és április 16-ika, a fegyverletétel napja között eltelt. Feltárja azt, hogy az ingadozók, fejvesztettek, árulók hogyan szedték szét téglánként a roskadozó államépületet és szolgáltatták ki az ellenségnek a meztelenre vetkőztetett, kifosztott, olcsón elárult népet, amely nem jelszónak tűzte ki, hogy inkább a háborút választja, mint a paktumot, inkább a halált, mint az igát, hanem valóban harcolni akart országáért, életéért jövő nemzedékeiért, de nem volt front, ahol harcoljon, nem volt erő, amelyre támaszkodhatott, nem volt fegyver, hogy lőhessen vele és nem volt ország, mert akik összefogták, szertefutottak és hagyták, hogy széthulljon mielőtt az ellenség szétűlta volna.

Nyelve, hangja, a regény menetének szövése, drámai felépítése kiforrott íróra vall, anyaga azonban ismét dokumentáris, annyira, hogy az egyik tábornok, a régi, összeroppant hadsereg egyik tábornoka, becsületsértés címén, bíróság előtt kért elégtételt Szteván Jakovlyevicstől. De kitűnt, hogy az író nem nagyozott, nem túlzott és nem állított valótlanságokat.

És most egy újabb kilencszáz oldalas regénnyel jelentkezett Szteván Jakovlyevics. Árnyékalakok a címe. Jelképes a cím, azt jelenti, hogy amíg a harcosok itthon vívtak élet-halálharcot a roppant túlerővel, a rabtartó ellenséggel, s megvívták benne a forradalom harcát is, azalatt folyt a harc a hadifogolytáborok drótsóvényeinek árnyékában is, s itt nem születtek nagy hősök, ezek a harcosok árnyékban maradtak, de nagy csatákban nagy győzelmeket arattak és átalakított gondolatvilággal, építésre felkészülten hoztak haza százötvenezer embert, noha a régi ország régi, gyakorlott árulói mindent elkövettek, hogy emigrációban tartsák a tiszteket és legénységet egyaránt. A Nagy Októberi Forradalom kénytelen volt az értelmiséget is pusztítani, mert ez az értelmiség a cári rendszer szülöttje és hűséges szolgája volt. Nálunk az értelmiség nagy tömegei hadifogságban voltak és ott, az árnyékban maradt harcosok irányítása mellett felkészültek arra, amire hazajöttek, s amit hazazártak, nyomban odaálltak, hogy előresegítsék az újraépülő, de erősebbé épülő ország gépeze-

tét. Roppant előnyt jelentett ez a forradalomnak, de szüntelen harc eredménye volt. A fogolytáborokban egy pillanatra sem szünetelt a harc az árulók-
kal, a közönyösség ellen, a fogolytartókkal, a szellemi szabadság megőrzéséért és azért, hogy amint a kapuk kitárulnak, amint az út megnyílik hazafelé, a hazaözönlők odaálljanak a harcosok mellé és vállalva folytassák a munkát.

Olaszországban és Németországban voltak fogolytáborok, amelyekben a jugoszláv hadifoglyokat őrizték. Szteván Jakovlyevics regényt szőtt a négy évből, de beleszötte vagy tucatnyi tábor lakóinak küzdelmét és élményeit, kiméletlenül leleplezte azokat, akik a régi hadsereg csúcсарól, tábornoki karából kerültek hadifogságba és királyhűség címén tovább folytatták a haza-
árulást, a nagy kiárusítást, s a legkevésbé sem zavarta őket, hogy a király a tulsó oldalon, Angliában ült, tudták és éreztették, hogy egy húrón pendül a fasisztákkal és aki királyhű volt, az ellenállás nélkül szolgált a fasiszta fogolytartókat is. Az a küzdelem, amelyet a hadifoglyok a létükért, az össze-
tartozásukért folytattak, azonossá vált azzal, amelyet meg kellett vívniok sa-
ját régi vezetőik ellen, nehogy kiszolgáltatathassák a hadifogoly tömegeket a rabtartóknak, nehogy a gyárakba, munkára, termelésre hajtsák a foglyokat és ezzel szaporítsák a termelő kezét a náci-fasiszta hadiüzemben. Végősig ki-
élezet volt a harc, kiméletlen, s jónéhány áldozatot is követelt. Ez diadalra vezetett, az árnyalakok kiléptek az árnyékból, odaálltak gépek, tervezőszta-
lok, tanszékek mellé, diplomata pozíciókra, jelentős és jelentéktelen helyekre, mindentüvé, ahol kellett, hogy az élet menete el ne akadjon.

Szteván Jakovlyevics a fogolytáborok látszólagos tespedése alatt izzó, lap-
pangó harcokat írta le, regénnyé szötte az összetűzéseket egykori felettesekkel és német fogolytartókkal, drámai hangsúlyt adott jelentéktelennek tűnő, de valójában messzeható kis, a négy év szűrkeségében szinte elvesző események-
nek és ha fényképezi is a tényeket, úgy csoportosítja őket, hogy folyamatos menetükből kialakuljon a mondanivaló tartalma és igazsága. Könnyed, köz-
vetlen hangon, olykor csevegőn mondja el a fogság történetét, alakjai és az olvasó között azonnal megteremti a kapcsolatot, az olvasó önkéntlenül együtt éli át a viszontagságokat a regény élő, eleven, hús-vér alakjaival. És Szteván Jakovlyevicsnek ez a képessége emeli ki, teszi művészi írássá a hűséges fényké-
peket és a dokumentumokat. Csak a hitelességben fényképez, megelevenítő ereje sokkal hatalmasabb a pillanatok rögzítésénél és ha eszközeiben nem is folyamodik a modern irodalomnak a fantáziát szárnyra keltő eszközeihez, rea-
litása nem durva adathalmazás, szín, hangulat, derű, gazdag nyelv, jó érzékű vonalvezetés, erős drámai hatások hangsúlyozása teszi valósággá, hihetővé és nagyon emberivé mindazt, amit elmond.

Magyar olvasóközönségünk nem nagyon ismeri ennek a hadifogságnak a történetét. A régi, összeomló jugoszláv hadsereggel ezren és ezren kerültek ugyan 1941-ben német hadifogságba, de a vajdaságiaknak lehetővé tették, hogy hazatérjenek és éheztetéssel gondoskodtak a fogolytartók arról, hogy ne akar-
ják vállalni a fogolysorsot, hanem hazajöjjenek a Horthy-fasiszta magyar

megszállókhoz, akiknek jobban ki voltak szolgáltatva, mint a nemzetközi hadifogoly-konvenciót úgy ahogy tiszteletben tartó náci fasisztáknak. De az első félében túl csak nagyon kevesen maradtak inkább hadifogságban, mint jöttek haza, hogy más frontokra hurcolják és ágyútölteléknek használják őket. Nem ismerős, de nem is idegen egészen magyar olvasóink előtt az a hadifogoly-élet, amelyről Szteván Jakovlyevics regénye szól. S talán egyszer alkalmuk lesz közelebbről is megismerkedniök ezzel a regénnyel és általában Sztevan Jakovlyevics írásaival.

Talán kissé szertefutó, olykor szertelenül csapongó, olykor túlszélesen hőmpölygő írás Szteván Jakovlyevics új regénye, az Árnyalakok, érdemes lett volna szorosabban összefogni, az alakokra többet sűríteni, a mondanivalót tömörebben megszövegezni. De lehet, hogy az elbeszélői hang közvetlensége veszített volna azzal. Mindenesetre egy olyan új regény indul el útjára, amelynek — mint Szteván Jakovlyevics első két regényének — kilátásai vannak arra, hogy korregény lesz a háborús évek perifériájáról.